

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA ASYA POLİTİKASININ ANALİZİ: PROJE BAZLI YAKLAŞIMDAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİ ANLAYIŞINA GEÇİŞ

ANALYSIS OF THE EU'S CENTRAL ASIA POLICY: FROM
PROJECT ORIENTED APPROACH TO STRATEGIC PARTNERSHIP

Ertan EFEGİL*

ÖZET

Orta Asya bölgesi, enerji kaynakları ve jeopolitik konumu nedeniyle, Avrupa Birliği için stratejik bir öneme sahiptir. Bu durumdan ötürü, Birlik, 1991 yılından itibaren, Orta Asya devletleri ile ikili ilişkilerini geliştirirken, bölgenin kalkınması için bölgesel projelerde aktif rol üstlenmiştir. Birlik ile bölge ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerde gelişme göstermektedir. Ancak Birliğin, bölgesel stratejilerinde ifade ettiği hedeflerini kısa vadede hayata geçirmesi mümkün değildir. Çünkü bölge rejimleri otoriter anlayışı benimsemiştir. Birlik üyeleri, kendi stratejik çıkarlarına zarar gelmemesi için demokratikleşme konusunda bölge ülkelerine baskı yapılmasına karşı çıkmaktadır. Yine de Birliğin, bölge projelerine mali ve teknik sağlaması ve bölge ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları çerçevesinde ilişkilerini geliştirmesi, bölge istikrarına ve kalkınmasına olumlu etki yapmaktadır.

Anahtar Sözcükler: TACIS, PCA, Avrupa Birliği, Orta Asya, Avrupa Güvenlik Stratejisi.

ABSTRACT

Due to its vast energy resources and its geopolitical situation, the Central Asia is still strategically so important for the European Union. For that reason, since 1991 the Union has developed its bilateral relations with the Central Asian states and it has provided technical and financial assistance to the regional projects. The trade relations with the Union and regional states have been improved. But the Union can not materialize it objectives mentioned by the regional strategies within a very short time, because the regional regimes are authoritarian and some Union members do not desire to implement coercive measures against the regional states in order to see democratization and respect for human rights in the region because of not damaging their relations with the Central Asian states. However, providing financial and technical assistance by the Union and the development of its relations with the regional states within the framework of Partnership and Cooperation Agreements have made positive contribution to the regional stability and development of the regional states.

Keywords: TACIS, PCA, European Union, Central Asia, European Security Strategy

* Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Avrupa Birliği, yeni bağımsız eski Sovyet cumhuriyetleri ile ikili ve çok taraflı ilişkiler kurdu. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (Technical Assistance to Commonwealth of Independent States – TACIS) isimli program çerçevesinde bu ülkelere maddi ve teknik destek sağlayan Birlik, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreement – PCA)¹ imzalayarak, bu devletler ile karşılıklı ilişkilerini hukuki zemine oturttu. İmzalanan antlaşmalar, devletlerin ihtiyaç duyduğu teknik ve mali yardımların detaylarını içermektedir (Matveeva, 2006).

1996 – 2001 yılları arasında, her ne kadar bölge devletleri ile ilişkilerinde demokratikleşme ve liberal ekonomi modeline ağırlık vereceğini belirtse de, Birlik, bölge ülkelerine, ekonomik reform, devletleşme ve yabancı yatırımcıyı teşvik etme konularında maddi ve teknik yardım sağladı. Bu yardımlar, siyasi konulardan ziyade, somut ve süreklilik arz eden sahalara yönelikti.

Ancak 2001 yılından sonra, Birlik, bölge politikasını temelinden değiştirdi. İlişkilerde önceliği siyasi konulara veren Birlik, karşılıklı ilişkilerin temelinde, insan hakları, demokratikleşme, iyi komşuluk, iyi yönetim gibi kavramların yer aldığını açıkladı. Artık coğrafi büyüklüğünden ziyade, bölge devletleri, siyasi ve ekonomik reform süreçlerinde gösterdikleri başarıya orantılı olarak Birlik'ten teknik yardım alabilecekti. Böylece Birlik, proje bazlı anlayıştan stratejik işbirliğine doğru gelişen bir ilişki biçimini benimsemiş oldu. Fakat bu anlayışın önünde, Orta Asya rejimlerinin otoriter anlayışa sahip olması, Avrupa Birliği'nin yeteri kadar bölgede varlık gösterememesi gibi bazı önemli engeller bulunmaktadır.

Mevcut çalışmada, Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasında görülen değişim üzerinde durulacaktır. Birliğin yeni stratejisi hakkında bilgiler verilecek, ardından da bu stratejinin uygulanma şansı üzerinde bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

TACIS PROGRAMININ ÖNCELİKLERİ

11 Eylül 2001 öncesi dönem

1991 yılından bu yana, Avrupa Birliği – Orta Asya devletleri arasındaki ilişkilerin hukuki temelini, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları; idari ve mali temelini de, TACIS programı

¹ Bu antlaşmalar, Avrupa Birliği ile Orta Asya devletleri arasında, siyasi, ticari, ekonomik, sosyal, mali, bilimsel, teknolojik ve kültürel işbirliği zemini oluşturmuştur. Ayrıca bu antlaşmalar, Orta Asya devletlerinde, demokratikleşme ve pazar ekonomisini kurma konusunda, bölge liderlerini teşvik etmiştir.

oluşturmuştur. TACIS programının bu dönemdeki amacı, bölge ülkelerinin pazar ekonomisine geçişlerini kolaylaştırmak ve bu ülkelerde demokrasi ve hukukun üstünlüğünü geliştirmektir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği, ekonomik kalkınmayı sağlamayı ve demokratik kurumları güçlendirmeyi, bölgede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasında izlenmesi gereken tek yol olarak gördü.

Bu anlayışa bağlı olarak, 2001 yılına kadar, TACIS programı, beş temel sektörün iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaştı: 1) eğitim, 2) enerji, 3) taşımacılık, 4) endüstriyel ve ticari girişimcilik ve 5) gıda üretimi (Uluslararası Kriz Grubu, Nisan 2006:19). Böylece siyasi konulardan ziyade, somut ve süreklilik arz eden projelere yönelen TACIS programı, bilgi transferi (know – how), teknik yardım, politika belirleme, hükümet – dışı örgütlerin gelişimi, demokrasinin sağlanması ve kurumsal yapının iyileştirilmesi gibi hususları kapsadı. Daha somut örnek vermek gerekirse, TACIS yardımları, küçük ve orta boy işletmelerin güçlendirilmesi, bankacılık eğitimi, şirketlerin yeniden yapılandırılması, yeni hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, tarım, çevre, taşımacılık, enerji ve iletişim gibi alanlara ayrıldı.²

² Detaylı bilgi için Orta Asya devletlerinin imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarına bakınız
http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm.

Tablo 1: 1996 – 1999 Döneminde Orta Asya Devletlerinin Teknik Yardım Aldıkları Alanlar³

Ülke	Alanlar
Kazakistan	<ul style="list-style-type: none">• Makroekonomik ve sektörel politikalar,• Üretimin geliştirilmesi,• Sürdürülebilir orta vadeli kalkınma,• Sosyal grupların korunması,• Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması,• Gümrüklerin yeniden yapılandırılması,• Çevresel sorunlar,• Yüksek eğitimde reform,• Ulusal petrol şirketinin yapılandırılması,• Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğe hazırlanma.
Tajikistan	<ul style="list-style-type: none">• İnsani yardım,• Rehabilitasyon projeleri.
Türkmenistan	<ul style="list-style-type: none">• Çiftçinin durumunun düzeltilmesi,• Vergi reformu,• Yüksek eğitimde reform,• Özelleştirme,• Bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması,• Petrol ve doğal gaz sektörlerinin geliştirilmesi,• Küçük ve orta boy işletmelerin geliştirilmesi,• Pamuk sektörünün kalkındırılması,• Gümrükler,• Tarım ve tarıma dayalı endüstri.
Kırgızistan	<ul style="list-style-type: none">• Özel tarım sektörünün geliştirilmesi,• Taşımacılık ve altyapının güçlendirilmesi,• Posta hizmetlerinin, ulusal havayolu şirketinin, tarım endüstrisinin geliştirilmesi,• Yüksek öğrenim reformu.
Özbekistan	<ul style="list-style-type: none">• Eğitim Bakanlığının yeniden yapılandırılması,• Bölgesel projeler (TRACECA, INOGATE),• Hükümet kurumlarının daha işler hale getirilmesi,• Sağlık reformu,• Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik için hazırlanma.

Kaynak: http://ec.europa.eu/external_relations/cecca/pca/index.htm. (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2007).

1991 yılından 2002 yılına kadar olan dönemde, Avrupa Birliği'nin Orta Asya devletlerine sağladığı yardımın tutarı, 944.4 milyon avrodur. Bu yardımın 366.3 milyon avrosu, TACIS programı; 153.5 milyon avrosu, insani

³ Orta Asya ülkelerinin imzaladığı Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarından derlenmiştir.

yardım (Tacikistan ve Kırgızistan); 137.4 milyon avrosu, Gıda Güvenliği Programı (Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan); ve 265.7 milyon avrosu da, makro mali yardım kapsamında yapılmıştır.

Özbekistan'ın 1992 – 2000 döneminde aldığı mali yardımın tutarı, 118 milyon avrodur. Özbekistan, TACIS programı bağlamında, mali reform, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik, şirketlerin geliştirilmesi, insan kaynakları ile demokrasinin düzeltilmesi, enerji, taşımacılık ve iletişim altyapılarının geliştirilmesi, tarım ve tarım endüstrisi konularında destek almıştır.

Kazakistan'ın aldığı mali yardımın tutarı, 134 milyon avrodur. Kazakistan da, Özbekistan ile benzer şekilde, özel sektörün desteklenmesi, ekonomik kalkınma, çevrenin korunması, doğal kaynakların iyileştirilmesi gibi konulara öncelik vermiştir. Kırgızistan, 3 milyon avro teknik yardım ve 74.2 milyon avro Gıda Güvenliği Programı kapsamında insani yardım aldı. Ayrıca Birlik, TACIS programı kapsamında, 63 milyon avro yardım da sağladı. Kırgızistan'a yapılan yardımlar, şu sektörler için kullanılmıştır: Tarım sektöründe reform, yüksek eğitim, devlet hizmetlerinin desteklenmesi, özel sektörün geliştirilmesi, ekonomik kalkınma, bankacılık dışında mali sektörlerin güçlendirilmesi ve taşımacılık.

Birlik, Tacikistan'a, 125 milyon avro insani ve 8 milyon avro TACIS programı kapsamında teknik yardım sağladı. İnsani yardım, gıda, sağlık ve içme suyu alanlarında kullanılırken; teknik yardım, ulusal eğitim, enerji, iletişim, ve tarım alanlarına yapıldı. Türkmenistan'a sağlanan teknik yardımın tutarı, 42 milyon avrodur. Türkmenistan, bu yardımı şu alanlarda kullandı: tarım, kurumsal reform, altyapı, küçük ve orta boy işletmeler, gıda, pamuk, petrol ve doğal gaz.

Görüldüğü gibi, Orta Asya devletleri, TACIS programlarında, demokratikleşme, insan hakları gibi siyasi konulardan ziyade, devlet kurumlarının güçlendirilmesi, yabancı yatırımların teşvik edilmesi, eğitim reformunun gerçekleştirilmesi, tarım sektörünün geliştirilmesi ve hukuksal düzenlemelerin yapılması gibi konularda yardım almayı tercih etmişlerdir.

2001 Sonrası Yeni Strateji

Ancak 2001 yılından itibaren, özellikle dış enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyacın artması (Andersen, 2000; Avrupa Birliği Komisyonu, 2006; Uluslararası Kriz Grubu, Mayıs 2007), bölgesel sorunların ciddi anlamda bölge ve dünya güvenliğini tehdit etmesi ve genişleme süreci ile birlikte, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile komşu olmaya başlayan Avrupa Birliği, bu bölgeye ilişkin stratejisini radikal bir şekilde değiştirmek zorunda kaldı. Karşılıklı ilişkilerde, Birlik, siyasi konulara, ekonomik çıkarlara ve güvenlik sorunlarına öncelik vermeye başladı. Teknik yardımların temel araç olarak görülmesine rağmen, karşılıklı ilişkiler, proje bazlı teknik yardım temelinden stratejik işbirliği temeline kaydı. Artık Orta Asya devletleri,

ülkesel büyüklüğüne ve geldiği ekonomik aşamaya bağlı olarak değil, siyasi ve ekonomik reformların uygulanmasına ilişkin gösterdiği çabaya bağlı olarak teknik yardımlardan faydalanabilecektir. Demokratik kurumların geliştirilmesi, insan haklarına saygı gösterilmesi, iyi yönetim anlayışına sahip olması, fakirliğin azaltılması gibi konulara öncelik veren Birlik, devlet kurumları ile birlikte, sivil toplum örgütlerini de kendisine muhatap almaktadır.

İlk önce Birlik, 2003 yılında, “Avrupa Güvenlik Stratejisi⁴’ni” kabul etti. Yeni Güvenlik Stratejisi’nde, Avrupa Birliği, Soğuk Savaş sonrası dönemin yeni güvenlik gereksinimlerine uygun olarak, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, Keşmir, Kore sorunu gibi bölgesel sorunlar, başarısız devletler, kötü yönetim, yolsuzluk, gücün kötüye kullanılması, zayıf devlet kurumlarının varlığı ve organize suçlar gibi konuları, yeni güvenlik tehditleri olarak algıladığını açıklamıştır. Ayrıca Birlik, insan haklarının ihlali, baskıcı rejimlerin varlığı gibi siyasi demokratik sorunları⁵ ve sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri, Güvenlik Stratejisi’ne dahil etmiştir. Bu amaçla, Birlik, uluslararası çapta ve İyi Komşuluk İliřkileri⁶ bağlamında mevcut güvenlik sorunlarına çözüm üretmeyi arzulamaktadır.

Avrupa Güvenlik Stratejisi’ne uygun olarak ve Stratejide belirtilen alanlarda, Avrupa Birliği, Orta Asya devletleri ile yakın işbirliği içerisinde bulunmayı planlamaktadır. Orta Asya’daki istikrarın, güvenliğin ve iyi yönetişimin sağlanması, kendi ulusal güvenliği için elzem olduğunu düşünen Birlik yetkilileri, bu nedenle Birliğin doğusunda kalan ülkelerin demokratik, katılımcı bir anlayışla yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. İyi yönetişimin sağlanması, yolsuzluk ve gücün kötüye kullanılması ile mücadeleyi, hukukun üstünlüğünün inşasını ve insan haklarına saygıyı, Güvenlik Stratejisi’nin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir.

⁴ Detaylı bilgi için bakınız: “European Parliament resolution on the European Security Strategy (2004/2167 (INI))”, P6_TA (2005) 0133, **Official Journal of the European Union**, C33E/580, 9 Şubat 2006.

⁵ Zaten Birlik, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi çağdaş kavramları, barış içerisinde bir arada yaşamanın temel şartı olarak görmektedir.

⁶ Avrupa İyi Komşuluk ve Ortaklık Enstrümanı (a European Neighbourhood and Partnership Instrument), komşu ülkelerle ile işbirliğini güçlendirmeyi ve demokrasi ve insan haklarına saygı gibi çağdaş değerleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Karşılıklı ilişkilerde, tarafların, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim gibi değerlere saygı duyması gerekmektedir. Detaylı bilgi için bakınız: “Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument”, **Official Journal of the European Union**, L310/1, 9 Kasım 2006.

İkinci olarak, enerji arzı güvenliği konusunda, 2004 yılında “Bakü Girişimi”ni” başlatan Avrupa Birliği, bölge doğal kaynaklarının işletilmesi, yeni kaynakların bulunması için çalışmaların ortaklaşa yürütülmesi, mevcut enerji altyapısının yenilenmesi konularında, bölgesel işbirliğine yönelirken; Orta Asya – Karadeniz – Avrupa Birliği Enerji Taşımacılık Koridoru”nu hayata geçirmeyi arzulamaktadır. Ayrıca Birlik, Bakü Girişimi aracılığıyla, birbirine bağımlı Orta Asya enerji pazarını oluşturmayı düşünmektedir.

Birlik, enerji alanında, çok büyük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip Kazakistan ile ilişkilere ayrı bir önem vermektedir. Bu bağlamda, Birlik, Kazakistan ile 2006 yılında bir Karşılıklı Anlaşım belgesini imzaladı ve bu belgede, iki tarafın şu konularda ortak çıkarlarının olduğu vurgulandı: a) Hazar Denizi’ne kıyısı olan ülkeler ile bu ülkelerin komşularını da kapsayacak şekilde bir bölgesel enerji pazarının kurulması, b) Yeni enerji altyapıları için mali desteğin sağlanması, c) Enerji politikalarının geliştirilmesi, ve ç) Bölge enerji pazarları ile Birlik arasında bütünleşmenin sağlanması.⁸

Bu çıkarların hayata geçirilmesi konusunda, iki taraf, şu adımları atmaya taahhüt etti: a) enerji politikalarının geliştirilmesi konusunda karşılıklı bilgi alışverişi, b) muhtemel enerji projeleri hakkında düzenli istişarede bulunma, c) yeni enerji taşımacılık altyapısının geliştirilmesini kolaylaştırmak (Bu bağlamda, anlaşma imzalayan taraflar, Odessa – Brody – Plock petrol boru hattının Orta Asya’ya doğru genişletilmesini ve bu boru hattına Kazakistan’ın petrol vermesini kabul etti.), ve ç) mevcut altyapının iyileştirilmesi.

Yeni Güvenlik anlayışına uygun olarak, Avrupa Birliği, 2005 yılında, Kalkınma İşbirliği Aracı isimli belgeyi kabul etti. Özellikle bu belgenin yardımıyla, Birlik, üye devletlerin ve kendisi ile işbirliği içerisinde bulunan ülkelerin, Birleşmiş Milletler Yüzyıl Kalkınma Hedefleri⁹, Avrupa Fikir

⁷ Bakü Girişimi için bakınız:

http://ec.europa.eu/external_relations/energy/baku_initiative/index.htm

⁸ Detaylı bilgi için bakınız: “Memorandum of Understanding in the field of energy between the European Union and the Republic of Kazakhstan”, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caucasus_central_asia/memorandum/doc/mou_kazakshtan_en.pdf, (Erişim tarihi: 20 Mart 2008).

⁹ Birleşmiş Milletler Yüzyıl Hedefleri şunlardır: Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, evrensel temel eğitimi kazandırmak, kadın – erkek eşitliğini geliştirmek ve kadın haklarını güvence altına almak, çocuk ölümlerini azaltmak, sağlık hizmetlerini iyileştirmek, AIDS/HIV/Sıtma gibi hastalıklar ile mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği güvence altına almak, ve kalkınma için küresel işbirliğini geliştirmek. Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.un.org/millenniumgoals/goals.html> (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2007).

Birliği (The European Consensus)¹⁰ ilkeleri çerçevesinde hareket ederek, yoksulluğa çözümler üretmelerini, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamalarını ve kalkınmakta olan ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmelerine yardımcı olmalarını beklemektedir.

Dünya politikasında yaşanan gelişmelere ve yeni anlayışa uygun olarak hazırlanan Güvenlik Stratejisi ile Kalkınma Programlarına uygun olarak, Avrupa Birliği, 2006 yılında, Orta Asya'ya ilişkin yeni stratejisini belirledi.¹¹ Stratejinin hedefinin, Yeni Büyük Oyuna başlamak olmadığını belirten Birlik, demokratik, barış içerisinde yaşayan ve ekonomik kalkınma yolunda ilerleyen Orta Asya bölgesinin önemine işaret ettikten sonra, şu girişimleri başlatacağını açıklamıştır.

- Bölge ülkeleri ile düzenli siyasi diyalog içerisinde bulunmak,
- Avrupa Eğitim Girişimi'ni başlatmak,
- Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Girişimi'ni başlatmak,
- Düzenli olarak, İnsan Hakları Diyalogu'nu kurmak,
- Enerji Diyalogu düzenlemek.

Yeni stratejisine uygun olarak, Birlik, şu adımları atmayı arzulamaktadır:

- İnsan Hakları konusunda desteğini sürdürmek,
- Bağımsız yargı kurumlarının kurulmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmak,
- Hukuki reformları desteklemek,
- Eğitim alanında işbirliğini sürdürmek,
- Avrupa Çalışmaları Enstitülerini, Orta Asya ülkelerinde açmak,
- Araştırmacılara burs imkânı sunmak,
- Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik, INOGATE, TRACECA gibi bölgesel projeleri desteklemeye devam etmek,
- Bakü Girişimi'ni desteklemek.

¹⁰ Birliğin Kalkınma programının amacı, yoksulluğu azaltmak, iyi yönetişimi güçlendirmek, ve insan haklarına saygıyı sağlamaktır. "Joint Statement by the Council and the representatives of the governments of the member states meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: "The European Consensus"", 14820/05, DEVGEN 229, RELEX 678, ACP 155, 22 Kasım 2005; "Regulation (EC) No 1905/2006 of the European Parliament and the Council of 18 December 2006 establishing a financing instrument for development cooperation", Official Journal of the European Union, L378/41, 27 Aralık 2006.

¹¹ Detaylı bilgi için bakınız: "The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership", EU2007.de, EU-CentralAsia-Strategy.pdf. (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2007).

BİRLİĞİN BÖLGESEL STRATEJİLERİNE GENEL BAKIŞ

Avrupa Birliği, Eylül 2001 tarihinden itibaren, üç farklı bölge stratejisi hazırlamıştır. Bu stratejilerin ilki, 2002 – 2006 yıllarını kapsamaktadır (Avrupa Birliği, 29 Aralık 1999; Avrupa Birliği Komisyonu, 11 Nisan 2003). Bu dönemdeki stratejinin somut hedefleri, yukarıda belirttiğimiz ilkelere uygun olarak, Orta Asya ülkelerinin istikrarına ve güvenliğine katkıda bulunmak ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yoksulluğu azaltma girişimlerine yardımcı olmaktır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği, güvenlik ve sorun çözümü, siyasi ve sosyal sıkıntılar ile ticaret ve yatırım konularında somut adımlar atmaya öneriyordu.

Birinci hedef bağlamında, Orta Asya devletlerinin, terör örgütlerinin güvenli bölgesi haline gelmemesi arzu ediliyordu. Bu amaçla, terörizm, uyuşturucu, insan ve küçük silahların ticareti ile mücadele öngörülmüştü. İkinci hedef bağlamında, bölgede, demokrasi, İnsan Hakları güçlendirilirken, fakirlik azaltılacaktı. İyi yönetim, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar desteklenirken, sivil toplum örgütleri iyileştirilecekti. Üçüncü hedef, açık, serbest pazar ekonomisinin kurulmasını, ekonomik, mali ve kurumsal reformlar ile enerji alanında işbirliğini öngörülmüştü. Bu hedefler bağlamında Birlik, enerji politikalarının yeniden oluşturulması, INOGATE sistemi, gaz taşımacılık sektörünün izlenmesi, çevre sorunları, sınır kontrolü, Tacikistan ve Kırgızistan'a gıda yardımı yapılmasını, Dünya Ticaret Örgütü'ne taahhütleri yerine getirme, ticari haklar, standardizasyon, yatırım politikalarının geliştirilmesi, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve eğitimde reform gibi konularda adımlar atmaya planlıyordu (Avrupa Birliği, 29 Aralık 1999).

Aynı dönemde, Birlik, bölgesel projelere teknik ve mali yardım sağladı. Bu bağlamda, 2001 yılında, Birlik, Türkmenistan hariç, diğer Orta Asya devletlerinde yürütülen Uyuşturucu ile Mücadele Programı'nı yürürlüğe koydu. 2003 yılında, sınır kontrollerini güçlendirmek için Orta Asya'da Sınır Yönetimi Projesi'ni destekledi. Doğu – Batı taşımacılık koridorunu inşa etmek üzere, Avrupa – Kafkasya – Asya Taşımacılık Koridoru Projesi (TRACECA) ile 24 ülkede petrol ve doğal gaz taşımacılık sistemini birleştirmek için, Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılık Projesi (INOGATE)'ni başlattı. Birliğin desteklediği diğer bölgesel projeler şunlardır: Kurum İnşa Ortaklık Programı, TEMPUS Programı, Bütünleştirilmiş Su Kaynakları Yönetimi ve Hazar Denizi Çevre Şartı.

Birlik, siyasi reformlar ve insan hakları konularında Orta Asya devletlerini teşvik etmek için kurumsal girişimlerde de bulundu. Bu çerçevede, 2004 yılında, Avrupa Birliği Komisyonu, Bölgesel Siyasi Diyalogu'nu kurdu. Bölgesel Diyalogun hedefleri şunlardı: a) Bölge ülkelerinin ortak sorunlarını görüşmelerine yardımcı olmak ve karşılıklı güvene dayalı olumlu bir atmosferin oluşturulmasına katkıda bulunmak, b)

Orta Asya devletlerinin, Avrupa Birliği ile yakın ilişki kurma arzularına olumlu cevap vermek, ve c) AB Komisyonu'nun Orta Asya bölgesel stratejisine destek vermek. Resmi olmayan düzeyde gerçekleştirilen temaslar sırasında, taraflar, uyulurucu trafiği, su ve enerji kaynaklarının kullanımı, terörizmle mücadele gibi konuları grştdler. 2007 yılında, Kazakistan'da yeniden bir araya gelen taraflar, ekonomik ve ticari meseleler, güvenlik, eğitim, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, enerji, evre ve bölgesel sorunlar üzerinde durdular. 2007 – 2011 döneminde, taraflar, fakirliğin azaltılması, iyi yönetişimin güçlendirilmesi, kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması, yatırım Őartlarının iyileştirilmesi gibi konularda somut adımlar atmayı benimsediler.¹²

Avrupa Birliği Parlamentosu da, Parlamentolar Arası Delegasyonu oluşturdu. Kırgızistan'daki seçimlere gözlemci gönderen Parlamento, bölgedeki gelişmeler hakkında düzenli raporlar hazırlamaktadır. Demokrasi ve İnsan Hakları zerine Avrupa Girişimi kapsamında, Birlik, bölgedeki sivil toplum örgütlerine destek sağladı.

314 milyon avro btceye sahip 2007 – 2010 dönemini kapsayan Orta Asya Programı (the Central Asia Indicative Program) (Avrupa Birliği, 2006), üç temel alana önceliği veriyordu: 1) Orta Asya'da bölgesel işbirliğini ve İyi Komululuk ilişkilerini geliştirme, 2) yoksulluğun azaltılması ve yaşam standardının yükseltilmesi ve 3) iyi yönetişim ve ekonomik reform süreçlerinin desteklenmesi. Bu bağlamda, Program, Şu sahalara ilişkin projelere destek vermeyi planladı: Eğitim, enerji, taşımacılık, evre, sınır güvenliği, sivil toplumun güçlendirilmesi, sosyal diyalog, demokratik sre¹³, yargı reformu ve kamu kurumlarının yapısının geliştirilmesi.

2007 – 2013 dönemini kapsayan son Orta Asya Programı¹⁴, nceki programların dayandığı ilkeleri tekrar etmekte ve bölgenin siyasi ve ekonomik dönüşümünü sağlamak ve demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi

¹² Detaylı bilgi için bakınız: “Ferrero – Waldner to attend EU – Central Asia Ministerial Troika 27/28 March”, IP/07/420, 27 Mart 2007; Uluslararası Kriz Grubu, Nisan 2006:19).

¹³ Demokratik Kalkınma ve İyi Yönetişim başlığı altında, Program Şu adımları atmayı hedefliyordu: 1) insan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi, 2) ulusal insan hakları kurumlarının kurulması, 3) karar alma süreçlerine vatandaşlarının katılımının sağlanması, 4) hükümet ve hükümet-dışı (eğitim kurumları, medya, dernekler, odalar, evre örgütleri gibi) aktörler arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, 5) demokratik kurumlarının yapılarının geliştirilmesi, ve 6) zel, kamu ve sivil toplum örgütleri arasında sosyal diyalogun geliştirilmesi (Avrupa Birliği, 2006: 21 – 23).

¹⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Avrupa Birliği, “European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007 – 2013”, http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/c_asia/07_13_en.pdf.

yönetişim ve insan haklarına saygıyı pekiştirmek amacıyla, şu hedefleri zikretmektedir:

- Orta Asya bölgesinde istikrarı ve güvenliği temin etmek,
- Yoksulluğun azaltılmasına ve yaşam koşullarının yükseltilmesine yardımcı olmak,
- Enerji, taşımacılık, yüksek öğrenim ve çevre sorunları konularında bölgesel işbirliğini geliştirmek.

Bu amaçlar doğrultusunda, Birlik, aşağıdaki sahalara doğrudan teknik yardım yapmayı planlamaktadır:

- Bölgesel işbirliğini geliştirme bağlamında, INOGATE, TRACECA, AB – Karadeniz – Orta Asya enerji koridoru, çevre, sınırların kontrolü, organize suçlar ve terörizmle mücadele, yüksek öğretim reformu.
- Yoksulluğu azaltma ve yaşam standardını yükseltme bağlamında, toplumsal kalkınma, kırsal kesimin kalkınması ve başta tarım sektörü olmak üzere, ulusal sektörel reform politikaları,
- İyi Yönetişim ve Ekonomik Reform bağlamında, siyasi reformlar, kamu yönetiminin güçlendirilmesi, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi, demokratikleşme ve ticaret.

BİRLİĞİN TİCARİ İLİŞKİLERİ

TACIS programı dışında, Birliğin, bölge devletleri ile ticari ilişkileri her geçen yıl artmaktadır. Karşılıklı ticari ilişkilere ilişkin verilere baktığımızda, Orta Asya ülkeleri, Birliğin, ithalat/ihracat verilerinde önemli bir yeri işgal etmemektedir. Ancak Birlik, bölge ülkelerinin önemli bir ticaret ortağıdır.

Tablo 2: Birliğin İthalat / İhracat Verilerine Göre, Bölge Ülkelerinin Konumları (2006)

	İthalat	İhracat	Ticaret
Kırgızistan	168	137	186
Azerbaycan	44	61	50
Tacikistan	121	148	141
Türkmenistan	91	115	108
Özbekistan	78	100	88
Kazakistan	23	39	30

Kaynak: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2008).

Tablo 3: Bölge Ülkelerinin İthalat / İhracat Verilerin Göre Birliğin Konumu (2006)

	İthalat	İhracat	Ticaret
Kırgızistan	4	6	5
Azerbaycan	1	1	1
Tacikistan	5	1	2
Türkmenistan	1	3	3
Özbekistan	2	2	2
Kazakistan	2	1	1

Kaynak: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2008).

Tablo 3'deki verilere baktığımızda, bölge ülkelerinin ithalat / ihracat verilerine göre, Birlik, üst sıraları işgal etmektedir. Kırgızistan'ın ithalatında 4., ihracatında 6. ve genel dış ticaretinde, 5. sırayı işgal ederken, Azerbaycan'ın ithalatında, ihracatında ve genel dış ticaretinde 1. ortağıdır. Özbekistan'ın ise, 2. önemli ithalat ve ihracat yaptığı ülkedir. Kazakistan'ın ithalatında 2., ihracatı ile genel dış ticaretinde 1. konumdadır.

Fakat Tablo 2'deki verilere göre, bölge ülkeleri, Birliğin ithalat, ihracat ve genel dış ticaretinde alt sıraları işgal etmektedir. Kırgızistan, Birliğin ithalatında 168., ihracatında 137. ve genel dış ticaretinde 186. sırayı işgal ederken; Azerbaycan ve Kazakistan ise daha iyi konumdadır. Sırasıyla, iki ülkenin verileri şöyledir: 44, 61, 50; ve 23, 39, 30. Özbekistan, bu ülkelerin ardından gelmektedir. Özbekistan, Birliğin ithalatında 78., ihracatında 100. ve genel dış ticaretinde 88. ülkedir.

Birlik ve bölge ülkeleri arasındaki ithalat/ihracat verilerine baktığımızda, Kazakistan, 1. sırada gelirken, Azerbaycan 2. ve Özbekistan 3. sırayı işgal etmektedir. Türkmenistan, Kazakistan, Tacikistan ve Azerbaycan'ın Birlik ile ticareti, fazlalık verirken; Kırgızistan ve Özbekistan, açık vermektedir. Bölge ülkelerinin, Birlikten ithalatı, 27 milyar; Birliğe ihracatı da, 47 milyar avrodur. Birliğin, bölge ülkelerinden toplam ithalatı 54 milyar ve ihracatı da 29 milyar avrodur. Bölge ülkelerinin, Birlik ile toplam ticaret hacmi, 74 milyar avrodur. Birlik üyelerinin toplam ticaret hacmi de, 81 milyar avrodur.¹⁵

Son olarak, Birlik, bölge ülkelerine makine, taşımacılık gereçleri, kimyasallar, imal edilmiş ürünler, gıda, içecek, sigara, hayvani ve bitkisel yağlar, canlı hayvan ve tekstil ürünleri ihraç ederken; bölge ülkelerinden, petrol ve petrol ürünleri, imal edilmiş ürünler, makine, teçhizat, kimyasallar, sigara, içecek, canlı hayvanlar, tekstil ürünleri ve tarım ürünleri ithal etmektedir.

¹⁵ Detaylı bilgi için ekteki Tablo 4: Birliğin, Bölge Ülkelerine İthalat / İhracatı (milyon avro) ve Tablo 5: Bölge Ülkelerinin, Birliğe İthalat / İhracatı (milyon avro)'e bakınız.

YENİ STRATEJİNİN UYGULANMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE BİRLİĞİN YAPMASI GEREKENLER

Mevcut şartlarda, Avrupa Birliği'nin, Orta Asya devletlerini daha demokratik ve daha katılımcı rejimlere dönüştürme amacını hayata geçirmesi, oldukça zor görünmektedir. Özellikle 2005 yılında Özbekistan'ın Andijan şehrinde yaşananlar ve insan hakları ihlaline karşı Birliğin aldığı tutum, bu amacın gerçekleşmesi yönünde Birlik üyelerinin anlayışını ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere, Andijan'daki gösterileri bastırmak isteyen Özbek güvenlik güçleri, silahsız halka karşı orantısız güç kullanmıştı. Bu gelişme üzerine, Avrupa Birliği, olaylara karışan kişilere vize yasağı koyarken, bu ülkeye silah satışını geçici olarak durdurdu. Bu tedbirler ise, Özbek yönetiminin geri adım atması ve olayların uluslararası gözlemciler tarafından izlenmesi talebinin yerine getirilmesi için oldukça yetersiz kaldı. Fakat bu yetersizliğe rağmen, Özbekistan ile ilişkileri bozmak istemeyen Almanya gibi üye ülkeler, bu tedbirlerinde kaldırılmasını talep etti (Uluslararası Kriz Grubu, 6 Kasım 2006; Uluslararası Kriz Grubu, 10 Nisan 2006:20).

Öncelikle Orta Asya devletleri, totaliter anlayışa sahiptir ve Orta Asya liderlerinin siyasi gücü, bazı kabilelere tanınan ayrıcalıklardan kaynaklanmaktadır. Mevcut rejimler, varlıklarını sürdürebilmek için, yönetici konumundaki kabilelere, ekonomik ve siyasi alanlarda önemli ayrıcalıklar tanımışlardır (Dave, 2007; Zhoutis, 2007). İdari kurumların zayıflığı ve bazı kabilelere tanınan ayrıcalıklardan ötürü, kötü yönetim, yolsuzluk, radikal İslami hareketler ve göç gibi konular, bölge politikasında olağan sorunlar haline gelmiştir.

Sonuçta, demokratikleşme ve liberal ekonomiye geçiş yönünde yavaş hareket eden bölge liderleri ve ayrıcalıklı kabileler, demokratik, ekonomik ve siyasi reformları, kendi güçlerini zayıflatacak birer tehdit olarak algılamakta ve bu amaçla reformları engellemek için özel gayret göstermektedir. Bu nedenle bölge liderlerinin, sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi ve toplumda siyasi katılımın artırılması yönündeki Avrupa Birliği'nin projelerine sıcak bakmayacakları aşikardır.

Özellikle "Renkli Devrimler" sonrası dönemde, Orta Asya devletleri, kendi rejimlerini muhafaza etmek için, daha otoriter bir anlayışa kaymışlardır. Bu bağlamda, bağımsız sivil toplum örgütlerinin gelişmesine, medyanın özgürce haber üretmesine izin vermemekte ve kurumsal davranışlarıyla insan haklarını ihlal etmektedirler (Uluslararası Kriz Grubu, Kasım 2006).

İkinci olarak, Avrupa Birliği, bölge ülkelerine sadece bilgi değişimi konusunda yardımcı olmamalıdır. Projelerin hayata geçirilmesi konusunda, yerel firmalar ve devlet kurumları ile sıkı işbirliği içerisinde olmalı ve projelerin uygulamalarını yakından takip etmelidir. Sadece seminerler ve

toplantılar düzenlemek, bölgenin dönüşümü için yeterli değildir. Avrupa Birliği, doğrudan ve aktif olarak bölge sivil toplum örgütlerini desteklemeli ve bu örgütler ile yakın temas halinde bulunmalıdır. Ayrıca Avrupa Birliği daha sınırlı alanlara proje desteği sağlamalı ve projelerinde bölgenin özel koşullarını dikkate alan bir yaklaşım sergilemelidir (Uluslararası Kriz Grubu, Nisan 2006:12, 23).

Üçüncü olarak, Avrupa Birliği, bölgedeki fiziksel varlığını arttırmalıdır. Birliğin günümüzde sadece Alma Ata'da bir temsilciliği bulunmaktadır. Aksine diğer ülkelerin yaptığı gibi, her bir Orta Asya devletinde kendi temsilciliğini açmalıdır. Bu temsilcilikler, doğrudan ülkelerin gelişimi hakkında bilgi edinmekte, Avrupalı araştırmacılara ve yatırımcılara kolaylıklar sağlamakta, bölgeye ilişkin projelerin uygulamalarını yakından takip etmekte, ve TACIS programının daha güvenilir bir şekilde hazırlanmasında önemli rol oynayacaktır.

Dördüncü olarak, Avrupa Birliği'nin Yeni Büyük Oyun anlayışı çerçevesinde hareket etmemesi kendisi için bir avantajdır. Bu sayede bölgesel güçler – Rusya, Çin, İran – ile işbirliği içerisinde bulunabilmekte ve bazı bölgesel projeleri (INOGATE, TRACECA gibi), bu güçler ile ortaklaşa yürütebilmektedir (Melvin, 2007). Bu bağlamda, Avrupa Birliği, mevcut tutumunu sürdürmelidir ve Birliğin amacı, stratejik rakip olarak hareket etmek yerine, mevcut çağdaş değerler ışığında bölgenin dönüşümüne katkıda bulunmak ve aynı zamanda bölge kalkınmasına, bölge yaşam koşullarının düzeltilmesine destek vermek olmalıdır.

Beşinci olarak, Avrupa Birliği, Orta Asya devletlerini, demokratik açıdan dönüştürmek yerine, geliştirmek için çabalamalıdır. Günümüzde Orta Asya devletleri, demokratik kurumlara sahip olsalar da, işleyen bir demokratik yapıya sahip değildir. Gürcistan, Kırgızistan, Ukrayna gibi ülkelerde görülen “Renkli Devrimler” aracılığıyla, bölgeye işleyen demokrasinin gelmeyeceği görülmüştür. Bu nedenle Avrupa Birliği, demokrasi ve insan haklarını benimsemeleri için, bölge gençlerinin, Avrupa Üniversitelerinde eğitim almalarını teşvik etmelidir. Aynı zamanda Avrupa üniversiteleri, bölge üniversiteleri ve eğitim kurumları ile işbirliği içerisinde bulunarak, bu kurumların, Avrupa değerleri ve kimliği hakkında detaylı bilgi edinmeleri sağlanmalıdır.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılından bu yana, Orta Asya devletleri, Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirmek için özel çaba harcamışlardır. Bu bağlamda, bölge ülkeleri, enerji, ticaret, ekonomi alanları başta olmak üzere, siyasi ve güvenlik alanında ABD, NATO, Avrupa Birliği gibi Batılı devletler ve kurumlar ile işbirliği içerisinde bulundular. Bölge devletlerinin,

bu tür ilişki kurmakta acele etmelerinin nedeni ise, bir yandan kendi iç ekonomik, sosyal ve idari sorunlarına acilen çözüm bulmak, diğer yandan Rusya'nın hakimiyet bölgesinden çıkmak idi.

NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü, ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa menşeli bölgesel örgütler, yeni kabul ettikleri stratejileri bağlamında, bölge devletleri ile güvenlik, bölgesel sorunlar, siyasi ve ekonomik alanlarda işbirliği içerisine girdi. ABD ise, ilk başlarda önceliği, Rusya'ya vererek, Rus nükleer silahlarının sayısının azaltılması ve Rusya'nın ekonomik ve siyasi reformlarını hayata geçirmesi için özel çaba gösterdi. Daha sonra ise, Rusya, Çin ve İran'a karşı Hazar enerji havzasında etkinliğini kurma yönünde rekabete girişti.

Ancak Avrupa Birliği, daha düşük düzeyde, ama bölge devletlerinin ihtiyaçlarına doğrudan cevap verecek şekilde, Orta Asya bölge politikasına dahil oldu. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Avrupa Birliği, TACIS programı bünyesinde, bölge ülkelerine doğrudan teknik yardım sağladı.

Fakat 2001'deki saldırıların ardından, Avrupa Birliği de, ABD'nin yürüttüğü politikalara – Büyük Ortadoğu Projesi gibi – paralel olarak, Orta Asya devletlerine ilişkin politikasını radikal bir şekilde değiştirerek, politikanın merkezine, demokrasi, insan haklarına saygı, iyi yönetim, yoksulluğun azaltılması gibi çağdaş evrensel kavramları koydu. Ancak bu politikanın hayata geçirilmesi konusunda ciddi engeller – bölge devletlerinin otoriter anlayışa sahip olması gibi – bulunmaktadır.

Sonuçta, bağımsızlıklarını kazandıkları günden bu yana, Avrupa Birliği, bölge ülkelerine, devletleşme, ekonomik reformlarını hayata geçirme konularında ciddi katkıda bulunmuştur. Ancak son stratejisinde, Orta Asya devletlerinin düşünce yapılarını, demokratikleşme, pazar ekonomisine uyum ve insan haklarına saygı bağlamında somut bir şekilde değiştirmeyi planlasa da, Avrupa Birliği'nin kısa sürede bu amacını hayata geçirmesi mümkün görünmemektedir. Yine de Avrupa Birliği, demokrasi gibi kavramları benimseyen bölge halkını ortaya çıkarmak için, bölge gençlerine burs imkânı sağlayarak, gençlerin Avrupa eğitim kurumlarında öğrenim görmelerini sağlamalıdır. Bu sayede bölge ülkelerinin demokratikleşme yönünde evrimleşmelerine yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ANDERSEN, S. S. (2000) "EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority", *ARENA Working Papers*, WP 00/5, http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2000/papers/wp00_5.htm. (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2007).
- AVRUPA BİRLİĞİ (2006) "Central Asia Indicative Programme (2007 – 2010)", *Regulation (EC) No. 1905/2006*, http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/c_asia/nip_07_10_en.pdf.
- AVRUPA BİRLİĞİ (2006) "European Community Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007 – 2013", http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/c_asia/07_13_en.pdf.
- AVRUPA BİRLİĞİ (29 Aralık 1999) "Strategy Paper 2002 – 2006 & Indicative Programme 2002 – 2004 For Central Asia", *Council Regulation No 99/2000*.
- AVRUPA BİRLİĞİ KOMİSYONU (11 Nisan 2003) "TACIS Regional Cooperation: Strategy Paper and Indicative Programme 2004 – 2006". http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/c_asia/2002.htm.
- AVRUPA BİRLİĞİ KOMİSYONU (8 Mart 2006) "Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy", *COM(2006) 105 Final*.
- DAVE, Bhauna (Mayıs 2007) "The EU and Kazakhstan: Balancing Economic Cooperation and Aiding Democratic Reforms in the Central Asian Region", *CEPS Policy Brief*, Centre for European Policy Studies, 127.
- "European Parliament resolution on the European Security Strategy (2004/2167 (INI))" (9 Şubat 2006) P6_TA (2005) 0133, *Official Journal of the European Union*, C33E/580.
- "Ferrero – Waldner to attend EU – Central Asia Ministerial Troika 27/28 March" (27 Mart 2007) *IP/07/420*.
http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/pca/index.htm.
- http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2008).
- http://ec.europa.eu/external_relations/energy/baku_initiative/index.htm
- <http://www.un.org/millenniumgoals/goals.html> (Erişim Tarihi: 16 Eylül 2007).

- “Joint Statement by the Council and the representatives of the governments of the member states meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: “The European Consensus”” (22 Kasım 2005) *14820/05, DEVGEN 229, RELEX 678, ACP 155*.
- MATVEEVA, A. (Temmuz 2006) “EU Stakes in Central Asia”, *Chaillot Papers*, 91, Institute for Security Studies.
- MELVIN, N. J. (Mart 2007) “The European Union’s Strategic Role in Central Asia”, *CEPS Policy Brief*, Centre for European Policy Studies, 129.
- “Memorandum of Understanding in the field of energy between the European Union and the Republic of Kazakhstan”, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caucasus_central_asia/memorandum/doc/mou_kazakshtan_en.pdf,
- “Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument” (Kasım 2006) *Official Journal of the European Union*, L310/1.
- “Regulation (EC) No 1905/2006 of the European Parliament and the Council of 18 December 2006 establishing a financing instrument for development cooperation” (27 Aralık 2006) *Official Journal of the European Union*, L378/41.
- “The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership” (2006), *EU2007.de*, EU-CentralAsia-Strategy.pdf. (Erişim Tarihi: 1 Haziran 2007).
- ULUSLARARASI KRİZ GRUBU (10 Nisan 2006) “Central Asia: What Role for the European Union?”, *Asia Report*, 113.
- ULUSLARARASI KRİZ GRUBU (24 Mayıs 2007) “Central Asia’s Energy Risks”, *Asia Report*, 133.
- ULUSLARARASI KRİZ GRUBU (6 Kasım 2006) “Uzbekistan: Europe’s Sanctions Matter”, *Policy Brief, Asia Brief*, 54.
- ZHOUTIS, Eugheniy (Temmuz 2007) “Democratization and Human Rights in Central Asia: Problems, Development Prospects and the Role of the International Community”, *CEPS Policy Brief*, Centre for European Policy Studies, 134.

EK

Tablo 4: Birliğin, Bölge Ülkelerine İthalat / İhracatı (milyon avro)

	Kırgızistan		Özbekistan		Türkmenistan		Kazakistan		Tacikistan		Azerbaycan	
	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.
2002	29	107	924	509	202	334	3.845	1.836	229	40	1.344	558
2003	20	108	583	443	285	339	3.738	2.059	232	57	1.301	786
2004	25	96	605	464	520	412	6.344	3.230	186	64	1.166	1.232
2005	16	109	521	568	792	327	9.210	3.539	89	87	2.413	1.483
2006	17	169	955	579	533	353	12.599	4.954	205	121	5.362	1.942
Toplam	107	589	3.588	2.563	2.332	1.765	35.736	15.618	941	369	11.586	6.001

Kaynak: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2008).

Not: Toplam ithalat, 54 milyar 290 milyon avro; toplam ihracat ise, 26 milyar 905 milyon avrodur. Toplam ticaret hacmi ise, 81 milyar 195 milyon avrodur.

Tablo 5: Bölge Ülkelerinin, Birliğe İthalat / İhracatı (milyon avro)

	Kırgızistan		Özbekistan		Türkmenistan		Kazakistan		Tacikistan		Azerbaycan	
	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.
2002	92	34	566	455	238	650	1.902	2.102	84	333	431	1.593
2003	82	28	493	321	269	610	2.064	2.176	71	280	767	1.543
2004	104	23	510	374	451	370	2.815	5.625	80	400	957	1.480
2005	120	15	626	480	359	725	3.889	8.289	115	399	1.003	1.631
2006	187	22	638	879	388	471	5.463	10.811	134	187	2.145	4.745
Toplam	585	122	2.833	2.509	1.705	2.826	16.133	29.003	484	1.599	5.303	10.992

Kaynak: **Kaynak:** http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/index_en.htm. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2008).

Not: Toplam ithalat, 27 milyar 43 milyon avro; toplam ihracat ise, 47 milyar 94 milyon avrodur. Toplam ticaret hacmi ise, 74 milyar 94 milyon avrodur.